

Περιήγηση

Η Τήνος, το νησί της Μεγάλοχαρης, έχει να παρουσιάσει, πέρα από το γνωστό προσκύνημα στην Παναγία, ένα πλήθος πολιτιστικών θησαυρών, υλικών και άυλων. Μία αξιοσημείωτη πτυχή αυτού του πλούτου αποτελεί η σημαντική καθολική πλευρά του νησιού, αποτέλεσμα της ιδιαίτερης ιστορίας του, που το κατέστησε τη μακροβιότερη κτήση της Βενετίας στο Αιγαίο και, ως εκ τούτου, το τελευταίο προπύργιο της χριστιανικής Δύσης στην τουρκοκρατούμενη ανατολική Μεσόγειο. Οι πολιτιστικοί θησαυροί που σχετίζονται με αυτή την ιδιαιτερότητα της Τήνου αποτελούν μία ακόμη πολύτιμη και, εν πολλοίς, άγνωστη ψηφίδα στο πλούσιο μωσαϊκό του ελληνισμού.

Στην Τήνο των Καθολικών

Μια πινελιά διαφορετικότητας στο χειροποίητο νησί του Αιγαίου

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΟΥΜΠΙΕΝ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ - ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΡΟΥΜΠΙΕΝ

Παρακολουθώντας την ξενάγηση στον ναό της
Ιεράς Καρδίας της μονής των Ουρσουλινών.

Η αριστουργηματική μαρμάρινη κρήνη στην κεντρική πλατεία του Πύργου, έργο των άξιων συνεχιστών της τέχνης του Φειδία.

Η Μεγαλόχαρη δεν χρειάζεται συστάσεις. Το μεγαλύτερο προσκύνημα της Ελλάδας από το 1823, οπότε βρέθηκε η περίφημη εικόνα της, είναι το σήμα κατατεθέν της Τήνου και για τους περισσότερους ο μόνος λόγος επίσκεψης στο νησί. Έχουν όμως δίκιο όσοι βλέπουν έτσι το τρίτο μεγαλύτερο κυκλαδονήσι; Ξέρουν ότι η Τήνος έχει πάνω από **60** χωριά, από τα οποία τα **40** περίπου είναι παραδοσιακοί οικισμοί απaráμιλλης καλαισθησίας, ενταγμένοι σε ένα τοπίο από τα ευφορότερα και πλουσιότερα σε νερά στις Κυκλάδες; Για να μην πούμε για τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες, που κάνουν την Τήνο έναν πραγματικό θησαυρό. Η μία ιδιαιτερότητα είναι ότι η Τήνος αποτελεί την πατρίδα των περισσότερων από τους ζωγράφους και γλύπτες που κάλυψαν την ανάγκη της απελευθερωμένης Ελλάδας να ενταχθεί στη χορεία των πο-

λιτισμένων εθνών της Ευρώπης, υιοθετώντας το καλλιτεχνικό κίνημα του κλασικισμού, που σάρωσε την Ευρώπη από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, κάνοντας την ελληνική αρχαιότητα το ύψιστο σημείο αναφοράς της τέχνης. Η Τήνος, πατρίδα του **Φειδία**, σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, έχοντας ήδη μία παράδοση μαρμαροτεχνίας λόγω των λατομείων του περίφημου μαρμάρου της, έδωσε στο ελληνικό κράτος του αρχαιολάτρη βασιλιά Όθωνα το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό για την εκπλήρωση αυτού του οράματος. Βασικό ρόλο σε αυτή την καλλιτεχνική παράδοση έπαιξε η μακρόχρονη Βενετοκρατία, που κράτησε πάνω από **500** χρόνια και κράτησε την Τήνο σε επαφή με τη Δύση, όταν άλλες περιοχές της Ελλάδας αποκόπηκαν από το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι λόγω της Τουρκοκρατίας. Αλλά η Βενετοκρατία δεν είχε μόνο αυτό το αποτέλεσμα. Αν πάτε στα χωριά που

Στο Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών στον Πύργο έχει την τιμητική του ο Γιαννούλης Χαλεπάς, για πολλούς ο κορυφαίος γλύπτης της νεώτερης Ελλάδας.

Ένας από τους περισσότερους από χίλιους περιστεριώνες που κοσμούν την θνητική ύπαιθρο, αριστουργήματα λαϊκής καλλιτεχνικής ευαισθησίας.

απλώνονται βόρεια και βορειοδυτικά της Χώρας, καταλαμβάνοντας το ανατολικό και κεντρικό μέρος του νησιού, εκεί ακριβώς που βρίσκονται τα εύφορα εδάφη και τα νερά, θα γνωρίσετε την άλλη πολιτιστική ιδιαιτερότητα της Τήνου. Ανάμεσα στους πάνω από χίλιους περιστεριώνες, απaráμιλλα αριστουργήματα καλαισθησίας και καλλιτεχνικής ευαισθησίας, θα δείτε ένα πλήθος από εκκλησίες, λευκές με γαλάζιους τρούλους.

Θα πείτε, και πού το περίεργο; Έτσι είναι οι περισσότερες εκκλησίες των Κυκλάδων. Αν τις δείτε από κοντά όμως, θα διαπιστώσετε ότι δεν είναι και τόσο όμοιες με τις εκκλησίες που έχετε υπ'όψιν σας. Οι προσόψεις πολλών από αυτές θα σας θυμίσουν περισσότερο Ιταλία παρά Κυκλάδες. Γιατί είναι μπαρόκ, το στυλ που κυριάρχησε στην Ευρώπη σε εποχές που το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας δεν είχε επαφές με αυτήν. Και αν μπειτε μέσα, θα δείτε αγάλματα, ιερά χωρίς τέμπλα και

εκκλησιαστικά όργανα. Γιατί οι εκκλησίες αυτές είναι στην πλειοψηφία τους καθολικές. Και μάλιστα μία από αυτές, η τεράστια **Παναγία του Ροδαρίου** στην Ζινάρα, είναι ο καθεδρικός ναός της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου και Τήνου. Ναι, σωστά διαβάσατε. Μια Καθολική Αρχιεπισκοπή στο νησί, που στεγάζει το μεγαλύτερο ορθόδοξο προσκύνημα της Ελλάδας. Πώς συνέβη αυτό;

Το **1207**, τρία χρόνια αφότου οι σταυροφόροι της Δ' Σταυροφορίας κατέλαβαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ο **Μάρκος Σαβούδος**, ένας Βενετός αριστοκράτης, ανιψιός του δόγη Enrico Dandolo, ηγετικής μορφής της σταυροφορίας, κατέλαβε τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων, κατόπιν εντολής της Γαλινοτάτης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου. Ίδρυσε το Δουκάτο του Αρχιπελάγους κι εγκαταστάθηκε στη Νάξο.

Η Τήνος και η Μύκονος, όμως, δεν ήταν μέρος αυτού του κράτους. Την ίδια χρο-

Φτάνοντας στην Ξινάρα, έδρα της Καθολικής Αρχιεπισκοπής.
Στο βάθος, ο ενοριακός ναός των Αγίων Πέτρου και Παύλου.

Ο καθεδρικός ναός της Παναγίας του Ροδαρίου στην Ξινάρα, με τη χαρακτηριστική πρόσοψή του, ένα από τα καλύτερα δείγματα του τννιακού Μπαρόκ.

νιά η Βενετία τα παραχώρησε στους δύο Βενετούς αδελφούς **Ανδρέα και Ιερεμία Γκίζι**. Οι κληρονόμοι τους κυβέρνησαν τα νησιά μέχρι το 1390, οπότε πέθανε ο τελευταίος από αυτούς και η Βενετία, θορυβημένη από την ολοένα αυξανόμενη τουρκική απειλή, αποφάσισε να αναλάβει την άμεση διοίκησή τους. Οι υπόλοιπες Κυκλάδες κατακτήθηκαν από τους Οθωμανούς το 1537, αν και ο τελευταίος δούκας παρέμεινε τυπικά στη θέση του μέχρι το 1566. Η Βενετία όμως κατάφερε να κρατήσει την Τήνο μέχρι το **1715**. Αυτό συνέβη εν μέρει χάρη στο **Ξώμπουργο**, το υψηλότερο κάστρο του Αιγαίου (τότε γνωστό ως κάστρο της Αγίας Ελένης, όπου βρισκόταν και η μεσαιωνική πρωτεύουσα του νησιού), με **641** μέτρα ύψος. Όταν η Ελλάδα κατακτήθηκε από τους σταυροφόρους, οι περισσότεροι κάτοικοι παρέμειναν ορθόδοξοι. Τον καθολικισμό εκπροσωπούσε ως επί το πλείστον η φε-

ουδαρχική αριστοκρατία των κατακτητών, αν και στην πραγματικότητα οι γάμοι με Ελληνίδες, καθώς οι σταυροφόροι ήταν μόνο άντρες, οδήγησαν ταχύτατα στον πλήρη εξελληνισμό τους, αφού ήδη από τη δεύτερη γενιά τα ελληνικά έγιναν η μοναδική τους γλώσσα. Αλλά η Τήνος και η Σύρος αποτελούν εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Εδώ, η πλειοψηφία του πληθυσμού, σε όλες τις αγροτικές κοινότητες και πέρα από τα κοινωνικά στεγανά των άλλων νησιών, ασπάστηκε τον καθολικισμό. Δεν έχει ακόμη διευκρινιστεί ιστορικά γιατί συνέβη αυτό, αφού η Βενετία δεν ευνόησε ποτέ τον προσπλιτισμό των Ελλήνων, για να μην επιτρέψει την επιρροή του πάπα στις κτήσεις της, καθώς η Γαλινοτάτη και το παπικό κράτος ήταν πάντα σε μεγάλη αντιπαλότητα. Αν όμως αυτή η ιδιαιτερότητα είναι γνωστή για τη Σύρο, πολύ λιγότεροι γνωρίζουν την περίπτωση της Τήνου.

Το μνημείο των Ελλήνων καθολικών που έπεσαν υπέρ πατρίδος. Στο προσκύνημα της Ιεράς Καρδίας, στα ριζά του Ξώμπουργου.

ΕΘΥΣΙΑΣΘΗΣΑΝ
ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
327
ΚΑΘΟΛΙΚΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

1912 1950

ΚΕΝΟΣ
ΑΡΧΗΓΗΣ ΘΑΝΕΙ
ΕΤΕΙΛΕ ΤΗ ΦΡΟΝ
ΑΡΧΕΣ ΝΙΚΗ
ΕΠΙ ΤΗ ΜΑΧΗ
ΤΗΣ ΠΑΤΕΡ
ΠΡΟΣ
ΕΤΕΙΛΕ ΤΗ
ΑΝΕΙΝΕ ΚΑΙ
ΣΑΜΑΙ ΕΣΘΗ
ΑΖ ΕΣΤΗΝ
ΑΠΟ ΤΕΣΣΑ
ΑΚΩ ΑΝΕΙ
ΑΠΟ ΤΑΥΤ
ΕΣΤΗ ΕΛΣΡ
ΕΣΤΗ ΒΑΡ
ΕΣΤΗ ΜΟΝ.Α

ΤΗΟΣ
ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ
ΑΝΡΑΙ ΤΕ ΤΗΣ
ΑΡΧΕΣ ΑΝΤΕΝ
ΑΡΧΕΣ ΑΝΤΕΝ
ΒΙΤ ΤΗΣ ΠΑΤΕΡ
ΒΙΔΑΝΤΕΣ ΤΗ
ΔΑΡΩΝΤΕ ΠΕΤΡ
ΔΕΛΑΤΟΛΑΡΦΡ
ΚΟΛΑΡΟΣ ΑΝΤΕ
ΚΕΑΝΤΗΣ ΠΑΡ
ΡΗΣΟΣ ΜΑΡ
ΣΑΒΒΑΤΗΣ ΚΑΘ
ΕΚΚΛΑΡΟΣ ΠΡΑΙ
ΕΚΚΛΑΡΟΣ ΠΑΡ
ΡΗΣΟΣ ΤΗΣ
ΕΚΚΛΑΡΟΣ ΠΑ

ΑΣΙΜΑ ΤΚΟΙ ΚΑΙ ΥΠΑΣΧΙΟΤΙΚΟΙ
ΤΕΣΤΑΝ ΚΑΙΣ ΑΡ
ΤΑΝ ΕΥΝΗΤΗΣ ΜΑΡΜ
ΤΑΤΣ ΑΜΕΝΗΣ ΕΥΣΤ Κ
Ο ΚΑΛΟΣ ΑΝΕΘ Θ

ΚΕΡΚΕΥ
ΚΟΟΕΤΗ
ΚΑΕΦ
ΠΡΤΑ

Η γνωστότερη εικόνα της Τήνου, η Μεγαλόχαρη. Από εδώ ξεκινά η γνωριμία με το νησί, αλλά πρέπει να είναι μόνο η αρχή για όλα τα θαυμαστά που θα ακολουθήσουν.

Αυτό συμβαίνει γιατί το μεγαλύτερο μέρος του μικτού πληθυσμού της Σύρου ζει στο λιμάνι της. Και δεδομένου ότι αυτή είναι κι η πρωτεύουσα των Κυκλάδων, αυτό κάνει την ιδιαιτερότητα της Σύρου πολύ προφανή για να περάσει απαρατήρητη. Αντιθέτως, αυτό το μέρος της ταυτότητας της Τήνου βρίσκεται σε έναν αστερισμό αμέτρητων μικρών χωριών, καλά κρυμμένο από το αμύητο μάτι στο εσωτερικό του νησιού. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι το προσκύνημα στη Μεγαλόχαρη επισκιάζει σχεδόν οτιδήποτε άλλο.

Όποιος όμως μπει στον κόπο να περιηγηθεί στην πανέμορφη ενδοχώρα της Τήνου (όπως είχα την τύχη να κάνω πολλές φορές χάρη στις πάντα μοναδικής πρωτοτυπίας εκδρομές του Κώστα Ζαρόκωστα), θα ανακαλύψει ότι οι μισές σχεδόν από τις εκατοντάδες εκκλησίες αυτού του νησιού με την έντονη θρησκευτική ατμόσφαιρα διαφέρουν από τις περισσότερες εκκλησί-

ες της Ελλάδας. Από τους εντυπωσιακούς ενοριακούς ναούς μέχρι τα αμέτρητα χαριτωμένα ξωκκλήσια, χαμένα ανάμεσα στους περισσότεριώνες, ο καθολικισμός είναι βαθιά ριζωμένος στα Κάτω Μέρη, την εύφορη κοιλάδα που καλύπτει το κέντρο της Τήνου, αλλά και σε μεγάλο τμήμα των Άνω Μερών, την περιοχή γύρω από τη Χώρα.

Εδώ δεν πρόκειται για τους Βενετούς αριστοκράτες που έμεναν κλεισμένοι σε κάστρα και σε χωριστές συνοικίες, όπως στα άλλα νησιά (πλην της Σύρου). Εδώ ο καθολικισμός κατέκτησε όλο τον αγροτικό πληθυσμό, ενσωματώθηκε πλήρως στα ελληνικά ήθη και έθιμα, στην πεμπουσία της ελληνικής ψυχής, μαζί βέβαια με τη γλώσσα που, ούτως ή άλλως, δεν έλειψε ποτέ.

Αν περιηγηθεί κανείς σε αυτά τα χωριά χωρίς να μπει στις εκκλησίες, είναι αμφίβολο αν θα καταλάβει κάποια διαφο-

Το εντυπωσιακό εσωτερικό της ενοριακής εκκλησίας του Αγίου Ζαχαρία στην Καλλονή, που λέγεται ότι είναι ο μεγαλύτερος ναός της Τήνου. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΑΡΚΗΣΙΑ ΑΡΜΑΟΥ.

Ο επιτάφιος που μπαίνει στη θάλασσα, είναι βέβαια αυτός του Αγίου Νικολάου, προστάτη των ναυτικών. Εξάλλου, η Χώρα της Τήνου αρχικά ονομαζόταν Άγιος Νικόλαος.

Συνδυασμός αρχιτεκτονικής περιστεριώνων
και κατοικίας στην ωραιότερη μορφή.

Ένα μπαρόκ ξωκλήσι στην θνιακή ύπαιθρο. Η Αγία Άννα κοντά στην Περάστρα. Από τις πιο εντυπωσιακές πινελιές «διαφορετικότητας» μέσα σε αυτό το υπαίθριο μουσείο ελληνικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Το λευκό και το γαλάζιο «οικειοποιούνται» αυτή την ξένη επιρροή και την κάνουν ελληνική.

ρά, εκτός βέβαια αν ακούσει τα ονόματα των κατοίκων που, εκτός από τα κοινά σε όλους τους Έλληνες, μπορεί να περιλαμβάνουν και Θηρεσίες, Ιωσήφ, Φραγκίσκους, Αλβέρτους, Φραγκίσκους και Κονκέπτες. Ακόμη και αν κοιτάξει τις εκκλησίες, θα αντιληφθεί ότι κάτι διαφορετικό συμβαίνει εδώ περισσότερο αν είναι μέσα σε χωριό και δει κάποιες από τις ενοριακές εκκλησίες όπως τον Άγιο Αγαπτό στο χωριό Αγάπη, τον τεράστιο Άγιο Ζαχαρία στην Καλλονή (που λέγεται ότι είναι η μεγαλύτερη εκκλησία της Τήνου), την Ευαγγελίστρια στον Κρόκο, τον Άγιο Ιωάννη στην Κώμη, τη Μεταμόρφωση του Σωτήρα στον Καρκάδο με το κεκλιμένο καμπαναριό, που οι ντόπιοι αποκαλούν μικρή Πίζα. Αν όμως είναι στην ύπαιθρο, θα δει μεν το μπαρόκ ξωκλήσι της Αγίας Άννας κοντά στην Περάστρα, αλλά θα δει και το καθαρά κυκλαδίτικο ξωκλήσι

της Αγίας Σοφίας στο Αγάπη. Ακόμη και στους μπαρόκ ναούς όμως, το λευκό τους χρώμα και οι γαλάζιοι τρούλοι, καθώς και τα πανύψηλα, εντελώς χαρακτηριστικά πολυώροφα θνιακά καμπαναριά (με παλιότερο αυτό του Αγίου Ιωάννη στον Σκαλάδο, του **1792**), κι αυτά λευκά και γαλάζια, μπορεί να τον ξεγελάσουν. Όταν όμως αντιληφθεί τη διαφορά, θα θαυμάσει για ακόμη μία φορά την αφομοιωτική δύναμη του ελληνισμού, που κάνει ελληνικό οτιδήποτε και από οπουδήποτε και αν έρχεται, με τη βοήθεια του ελληνικού τοπίου και των υλικών που προσφέρει, καθώς βέβαια και με τις άυλες ποιότητές του, που εδώ, στο πλήθος των αγροτικών κοινοτήτων της Τήνου, αφθονούν. Τα περισσότερα από αυτά τα χωριά έχουν λίγους μόνιμους κατοίκους, αν και τους καλοκαιρινούς μήνες ξαναζωντανεύουν από τους Θνιιακούς που έρχονται κυρί-

ως από την Αθήνα και συμμετέχουν στα αμέτρητα πανηγύρια. Πρόκειται για τυπικά ελληνικά πανηγύρια, με τους γνωστούς χορούς και τις μουσικές, μόνο που μπορεί να είναι π.χ. πανηγύρια της Ιεράς Καρδίας του Ιησού, της Αγίας Δωρεάς και άλλα που υπενθυμίζουν ότι είμαστε σε ένα τόπο ελληνικό μεν, αλλά με ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα, μια ακόμη ψηφίδα στο πλούσιο μωσαϊκό που συνθέτει τον ελληνισμό ανά τη μακραιώνη ιστορία και καθρεφτίζει την πολυτάραχη ιστορία αυτού του τόπου.

Το χειμώνα αυτά τα χωριά αδειάζουν, αναμένοντας το επόμενο καλοκαίρι για να ξαναζωντανέψουν. Κι όμως, η Τήνος είχε κάποτε 28.000 κατοίκους, όταν η Νάξος, το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων, δεν είχε περισσότερους από 6.000, σύμφωνα με τους παλιούς περιηγητές. Ποιος θα μπορούσε να φανταστεί ότι τα Λουτρά, ένα χωριό δέκα μόνιμων κατοίκων, είχαν κάποτε ένα σχολείο θηλέων παγκοσμίου φήμης με έως και 300 μαθήτριες;

Η εξήγηση αυτών των συντριπτικών αριθμών βρίσκεται και πάλι στην ιστορία του νησιού. Όταν οι Κυκλάδες έγιναν τελικά οθωμανικές, ουσιαστικά από το 1537 και τυπικά από το 1566, οι καθολικοί πληθυσμοί τους ήταν μια καλή αφορμή για τον βασιλιά Φραγκίσκο Α΄ της Γαλλίας για να παρέμβει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Είχε ήδη υπογράψει το 1535 μια συνθήκη με τον σουλτάνο Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή. Σύμφωνα με αυτήν, όλοι οι καθολικοί πληθυσμοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα ήταν υπό την προστασία του. Αυτό εξηγεί εν μέρει γιατί η Τήνος απέκτησε τόσο μεγάλο πληθυσμό. Γιατί, ως μοναδικό μη τουρκικό έδαφος στο Αιγαίο από το 1566 και ως προστατευόμενη της Γαλλίας από το 1715 που έγινε τυπικά μόνο τουρκική, έγινε καταφύγιο για τους διωκόμενους από όλη την Ελλάδα.

Οι Γάλλοι βασιλιάδες έστειλαν Γάλλους μοναχούς και μοναχές, οι οποίοι ίδρυσαν μονές σε πολλά νησιά. Όταν αργότερα η Γαλλία άλλαξε πολιτική, οι Γάλλοι αντικα-

Ένα πρωτότυπο σύμπλεγμα στα Υστέρνια.

Μία από τις αίθουσες του σχολείου στη μονή των Ουρσουλινών. Εδώ μπορεί να βρει κανείς την τελευταία λέξη της επιστήμης και της τεχνολογίας της εποχής.

Τα έργα των μαρμαροτεχνιτών της Τήνου κοσμούν κάθε γωνιά στα χωριά του μαρμάρου στα Έξω Μέρη. (Δεξιά)

ταστάθηκαν από ντόπιους. Αυτοί διατηρούν αυτά τα ιδρύματα μέχρι και σήμερα. Μερικά από αυτά στέγασαν σχολεία, που αργότερα έγιναν τόσο διάσημα για την προσφορά καλής γαλλικής εκπαίδευσης, ώστε να προσελκύουν μαθήτριες μέχρι κι από τη Μαδαγασκάρη. Αλλά αρχικά ήταν τα πρώτα σχολεία σε αυτά τα νησιά από την αρχαιότητα. Τα δε σχολεία θηλέων ήταν τα πρώτα της ιστορίας σε ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο. Ίσως ο βασιλιάς Φραγκίσκος δεν είχε τα πιο ανιδιοτελή κίνητρα, αλλά πρέπει να παραδεχτούμε ότι πρόσφερε μεγάλη υπηρεσία στις Κυκλάδες και όχι μόνο.

Στην Τήνο, το ανάλογο σχολείο ήταν ακριβώς στα Λουτρά και το λειτουργούσαν οι **Ουρσουλίνες**, ένα από τα μοναστικά τάγματα της Καθολικής Εκκλησίας. Και για να εξηγήσουμε τον όρο, οι καθολικοί μοναχοί ανήκουν σε τάγματα, ανάλογα

με τον μοναστικό κανόνα που ακολουθούν και τον σκοπό που εκπληρώνουν. Οι Ουρσουλίνες ακολουθούν τον κανόνα που συνέταξε η *Angela Merici* (1474–1540), η οποία ίδρυσε το τάγμα το **1535** στη **Μπρέσια** της Ιταλίας για την παραμελημένη έως τότε εκπαίδευση των κοριτσιών και την περίθαλψη των ασθενών και απόρων. Προστάτιδα των Ουρσουλινών είναι η **Αγία Ούρσουλα**, από την οποία ονομάστηκε και το τάγμα.

Η μονή υπάρχει ακόμη, αλλά το σχολείο έπεσε, δυστυχώς, θύμα της μαζικής μετακίνησης των κατοίκων στην Αθήνα μετά τον πόλεμο. Οι μοναχές συνεχίζουν την εκπαιδευτική τους παράδοση στα νέα σχολεία που ιδρύθηκαν στην πρωτεύουσα και το σχολείο στα Λουτρά έγινε μουσείο. Εκεί, χάρη στις ντόπιες αποφοίτους που έχουν αναλάβει χρέη ξεναγού, θα ανακαλύψετε το απίστευτα υψηλό επίπεδο

Το εντυπωσιακό εσωτερικό του ναού του Αγίου Ιωσήφ της μονής των Ιησοιτών. Όχι, δεν βρίσκεται σε μια μεγάλη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα, αλλά σε ένα μικρό χωριό της Τήνου.

δο εκπαίδευσης που αυτό το σχολείο κάποτε προσέφερε στις μαθήτριάς του. Αλλά το μικρό χωριό των Λουτρών έχει ακόμη περισσότερο να προσφέρει. Δεν είναι μόνο οι Ουρσουλίνες που παρατήρησαν την ομορφιά του, αλλά κι οι **Ιησουίτες**. Η μεγάλη μονή του

Αγίου Ιωσήφ έχει ένα λαογραφικό μουσείο. Σε αυτό, θα ανακαλύψετε μια εκπληκτική συλλογή από εργαλεία, γεωργικό εξοπλισμό και πολλά άλλα.

Στα Λουτρά θα δείτε και τη μοναδική στην Ελλάδα εκκλησία του **Αγίου Ιγνατίου Λογιόλα**, ιδρυτή του τάγματος των Ιησουιτών (όχι τυχαία σε αυτό το χωριό, λοιπόν). Ο Ισπανός (Βάσκος) άγιος Ιγνάτιος Λογιόλα (1491-1556) ήταν ιερέας και θεολόγος που ίδρυσε το μοναστικό τάγμα με την ονομασία «Εταιρεία του Ιησού», τους κοινώς λεγόμενους Ιησουίτες, το **1540**, αποτελώντας και τον πρώτο γενικό ηγούμενο του τάγματος. Οι Ιησουίτες αποτέλεσαν τον κύριο άξονα της αντιμετώπισης της Μεταρρύθμισης του Λούθηρου από την Καθολική Εκκλησία, με τη λεγόμενη **«Αντιμεταρρύθμιση»**. Είναι το κατεξοχήν ιεραποστολικό τάγμα της Καθολικής Εκκλησίας και χαρακτηρίζεται από το εξαιρετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο των μελών του, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και επιστήμονες διεθνούς φήμης, κυρίως στις θετικές επιστήμες. Το 2013, ο Jorge Mario Bergoglio έγινε ο πρώτος Ιησουίτης μοναχός που εξελέγη πάπας, παίρνοντας το όνομα **Φραγκίσκος**.

Οι Ιησουίτες διατηρούν πλήθος εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ανά τον κόσμο, αλλά στην Ελλάδα το αντίστοιχο εκπαιδευτικό έργο για τα αγόρια, αντίστοιχα με το έργο των Ουρσουλινών για τα κορίτσια, είχαν αναλάβει κυρίως οι **Καπουτσίνιοι**. Παρ'όλα αυτά, στη Νάξο λειτουργούσε σχολή Ιησουιτών, μετέπειτα εμπορική σχολή υπό το τάγμα των Σαλεσιανών, στην οποία φοίτησε ο **Καζαντζάκης**. Η μονή της Τήνου δεν συνοδεύτηκε ποτέ από σχολείο. Η επιρροή των Ιησουιτών όμως ήταν καθοριστική στις Κυκλάδες σε έναν άλλο τομέα: την αρχιτεκτονική.

Η κεντρική μονή των Ιησουιτών είναι η μονή του **Ιησού στη Ρώμη**, η πρώτη μπαρόκ εκκλησία του κόσμου. Το πρωτότυπο στυλ που χρησιμοποιήθηκε ο Giacomo Barozzi da Vignola σε αυτή την εκκλησία που εγκαινιάστηκε το 1568, γεμάτο καμπύλες που αποτελούσαν μία όλο φαντασία εξέλιξη του στυλ της Αναγέννησης, έμελλε να ενθουσιάσει την Καθολική Εκκλησία. Κι αυτό, γιατί το θεώρησε ιδανικό για να προσελκύσει τους πιστούς και να κερδίσει το χαμένο έδαφος από τη Μεταρ-

Μία μεξικάνικη εκκλησία χαμένη στην τνιακή ύπαιθρο. Ναός Αγίου Φραγκίσκου της μονής των Φραγκισκανών στο Πεντόστρατο. Οι πολύ χοντροί τοίχοι και οι ογκώδεις αντηρίδες αντιγράφουν τους ναούς των Φραγκισκανών στο Νέο Μεξικό. Αλλά το χαρακτηριστικό λευκό και γαλάζιο καμπαναριό μας θυμίζει ότι είμαστε στην Τήνο.

ρύθμιση, κάνοντας το μπαρόκ το καλλιτεχνικό όχημα της Αντιμεταρρύθμισης. Καθώς το κατεχοχίν τάγμα που ανέλαβε τον πνευματικό ρόλο της επαναφοράς των πιστών που τάχθηκαν με τη Μεταρρύθμιση ήταν οι Ιησουίτες, αυτοί ήταν οι κύριοι εισηγητές αυτού του στυλ ανά τον κόσμο, μέχρι και στο μικρό νησί του Αιγαίου, που αποτέλεσε έναν από τους τόπους εγκατάστασής τους.

Το αγαπημένο αρχιτεκτονικό στυλ των Ιησουιτών είχε τέτοια επιτυχία, που υιοθετήθηκε και από άλλα τάγματα, αλλά επίσης χρησιμοποιήθηκε και σε πλήθος ενοριακών εκκλησιών. Στην Τήνο, όχι μόνο αποτελεί το στυλ των περισσότερων καθολικών εκκλησιών, αλλά ακόμη και ορθόδοξες εκκλησίες σε χωριά μικτά ή ορθόδοξα που γειτνιάζουν με καθολικά είναι ξεκάθαρα μπαρόκ ή έστω με πολλές μπαρόκ επιρροές. Χαρακτηριστικά δείγ-

ματα τέτοιων ορθόδοξων εκκλησιών είναι η Αγία Τριάδα στο μικτό χωριό της Καρδιανής, τα Εισόδια της Θεοτόκου στον ορθόδοξο Τριπόταμο, η Παναγία Μεγαλομάτα στον μικτό Κτικάδο, οι Άγιοι Απόστολοι στον ορθόδοξο Τριαντάρο. Το πιο λαμπρό δείγμα όμως είναι... η Μεγαλόχαρη.

Για να γυρίσουμε όμως πάλι για λίγο στους Ιησουίτες, αυτοί δεν εκπροσωπούνται μόνο στα Λουτρά, αλλά και στο Ξώμπουργο. Το προσκύνημα της Ιεράς Καρδιάς στα ριζά του βράχου, που φιλοξενεί το ψηλότερο κάστρο του Αιγαίου, ήταν αρχικά μονή των Ιησουιτών, μέχρι την εγκατάστασή τους στα Λουτρά, και εξακολουθεί και είναι στη δικαιοδοσία τους. Η εκκλησία αποτελεί μια σπάνια και πολύ ενδιαφέρουσα σύζευξη «επίσημης» και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Ο χαριτωμένος παραδοσιακός τρουλίσκος στο πλαϊνό κλίτος, τυπικά κυκλαδίτικος, αποτελεί

μια «μελωδική παραφωνία» στην αυστηρή επίσημη αρχιτεκτονική του συνόλου, χαρακτηριστική του τάγματος.

Εκτός όμως από τις Ουρσουλίνες και τους Ιησουίτες, κι ένα ακόμη τάγμα έχει αφήσει τη σφραγίδα του στο νησί, και μάλιστα με αρχιτεκτονικά δημιουργήματα μεγάλης αξίας και σπανιότητας. Μπορείτε να φανταστείτε μια μεξικάνικη εκκλησία στη μέση ενός κυκλαδίτικου νησιού; Τότε μη χάσετε την εκκλησία του **Αγίου Φραγκίσκου** στο **Πεντόστρατο**, κοντά στα χωριά Μέση και Στενή. Είναι μέρος της μονής των Φραγκισκανών, του 18ου αιώνα. Οι **Φραγκισκανοί** είναι άλλο ένα τάγμα που εκπροσωπείται στην Τήνη και μάλιστα με δύο μονές.

Οι επίσημα ονομαζόμενοι **Ελάσσονες Αδελφοί**, γνωστοί ως Φραγκισκανοί, ιδρύθηκαν το **1209** από τον **Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης**, κορυφαία πνευματική προσωπικότητα της Καθολικής

Εκκλησίας. Αποτελεί το μεγαλύτερο αριθμητικά και ίσως το δημοφιλέστερο μοναστικό τάγμα, λόγω της αυστηρής πενίας των μελών του, με πρότυπο την πενία του Χριστού, και της αφοσίωσής τους στα φιλανθρωπικά έργα. Ένα από τα παρακλάδια είναι και το επίσης δημοφιλές και με έντονη παρουσία στην Ελλάδα τάγμα των Καπουτσίνων, που ιδρύθηκε το 1520.

Η εκκλησία του Αγίου Φραγκίσκου στο Πεντόστρατο δεν μοιάζει καθόλου με οτιδήποτε άλλο σε όλη την Ελλάδα και μάλλον σε ολόκληρη την Ευρώπη. Για μυστηριώδεις λόγους, μοιάζει πολύ με τους ιεραποστολικούς ναούς των Φραγκισκανών (και πάλι) στο Νέο Μεξικό. Μέχρι τώρα, κανείς δεν έχει δώσει μια εξήγηση για αυτή τη μεταφύτευση. Επιπλέον, οι μεξικάνικες εκκλησίες είναι φτιαγμένες από ωμές πλίνθους, πράγμα που εξηγεί τη μορφή και το τεράστιο πάχος των τοίχων και των αντηρίδων τους, με την έντονη

Και η Ελλάδα έχει τη δική της Sacré Coeur. Ανεβαίνοντας στο Ξώμπουργο από το προσκύνημα της Ιεράς Καρδίας. Υπήρξε μονή των Ιησουιτών μετά την καταστροφή από τους Τούρκους της μονής τους πάνω στο κάστρο και πριν την τελική εγκατάστασή τους στα Λουτρά.

Μονή Φραγκισκανών του Αγίου Αντωνίου της Πάδοβα στη Χώρα. Η συνηθισμένη για την Τήνο μαρμάρινη πρόσοψη κρύβει μία έκπληξη.

Μονή Αγίου Αντωνίου της Πάδοβα. Το παρεκκλήσι, μοναδικό ίσως δείγμα μανιερισμού στην Ελλάδα, θυμίζει τη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη του Μιχαήλ Αγγέλου στη Φλωρεντία.
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΣΚΟΣ.

κλίση, καθώς η ωμή πλίνθος έχει περιορισμένη αντοχή και απαιτεί τεράστια πάχη, προπαντός στα χαμηλά τμήματα που σηκώνουν το μεγαλύτερο βάρος. Στην Τήνο, βέβαια, όπου το χώμα σπανίζει αλλά η πέτρα αφθονεί, η εκκλησία έγινε πέτρινη, αλλά μιμήθηκε ακριβώς τα μεγέθη και τα σχήματα των πλίνθινων ναών. Έτσι, η ακριβής μεταφύτευση αυτών των πλίνθινων μορφών σε μια λίθινη αρχιτεκτονική, όπως συμβαίνει εδώ, γίνεται ακόμη πιο ανεξήγητη.

Η συγκεκριμένη εκκλησία είναι όμως ασυνήθιστη και ως προς το εσωτερικό, γιατί αντί να χωρίζεται σε τρία κλίτη με δύο σειρές κίωνων όπως συμβαίνει στις περισσότερες μεγάλες εκκλησίες, ορθόδοξες και καθολικές, αυτή αποτελείται από ένα μόνο κλίτος, δεξιά και αριστερά του οποίου ανοίγονται παρεκκλήσια. Και πάλι όμως, υπάρχει ένα νοηποικτικό στοιχείο που μας δείχνει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι είμαστε στην Τήνο: το πανύψηλο λευκό και γαλάζιο καμπαναριό που μετατρέπεται ακόμη και αυτή την παράξενη μεξικάνικη εκκλησία σε κυκλαδίτικη.

Η άλλη εκκλησία των Φραγκισκανών στην Τήνο με μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον είναι του **Αγίου Αντωνίου της Πάδοβας**, στην ομώνυμη μονή στη Χώρα. Εδώ θα ανακαλύψετε έναν άλλο άγιο, άγνωστο στην πλειοψηφία των Ελλήνων, αλλά από τους δημοφιλέστερους αγίους στον καθολικό κόσμο.

Ο άγιος Αντώνιος της Πάδοβας, που γεννήθηκε ως Fernando Martins de Bulhões (1195-1231), επίσης γνωστός ως Άγιος Αντώνιος της Λισσαβώνας, ήταν Πορτογάλος ιερέας και μέλος του τάγματος των Φραγκισκανών, που πέθανε στην Πάδοβα της Ιταλίας. Οι μεγάλες του ικανότητες ως κήρυκα, αλλά κυρίως η μεγάλη του αφοσίωση στους φτωχούς και αρρώστους τον έκαναν εξαιρετικά δημοφιλή, με αποτέλεσμα την ύπαρξη ενός τεράστιου αριθμού εκκλησιών αφιερωμένων σε αυτόν, με κορυφαία αυτή της Πάδοβας, που αποτελεί διεθνές προσκύνημα. Επίσης, είναι ο άγιος που φανερώνει χαμένα αντικείμενα, αντίστοιχος του

Αγίου Φανουρίου. Στην Τήνο, εκτός από την εκκλησία της Χώρας, υπάρχει και η ενοριακή εκκλησία του Σμαρδάκιτου.

Η πρόσοψη του Αγίου Αντωνίου στη Χώρα της Τήνου είναι μία μπαρόκ πρόσοψη που, αν και ιδιαίτερα κομψή, ίσως δεν σας τραβήξει την προσοχή μετά από τις εκατοντάδες που θα δείτε αν περιηγηθείτε το νησί. Αλλά για να καταλάβετε την ιδιαίτερη αξία αυτής της εκκλησίας, πρέπει να μπειτε μέσα και να γυρίσετε προς τα αριστερά. Εκεί, θα δείτε μια μικρογραφία της Λαυρεντιανής Βιβλιοθήκης του Μιχαήλ Αγγέλου στη Φλωρεντία, μοναδικό ίσως δείγμα μανιεριστικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα.

Ο μανιερισμός είναι το αρχιτεκτονικό στυλ που αποτελεί το μεταβατικό στάδιο από την Αναγέννηση στο Μπαρόκ. Χαρακτηριστικό του, που υπάρχει κι εδώ, είναι οι διπλοί κίονες που στέφονται από ένα επιστύλιο που, αντί να πηγαίνει ευθεία, δημιουργεί εσοχές και εξοχές, προάγγελους του ατελείωτου παιχνιδίσματος των γραμμών που θα ακολουθήσει με το Μπαρόκ. Παρατηρήστε την ποιότητα της εργασίας και σκεφτείτε την ημερομηνία ολοκλήρωσής του: το **1747**, όταν σχεδόν όλη η Ελλάδα ήταν κατακτημένη από τους Οθωμανούς και σχεδόν πλήρως αποκομμένη από την υπόλοιπη Ευρώπη. Αυτό θα σας πείσει ότι αυτό το νησί θα πρέπει να ήταν ένα μεγάλο πολιτιστικό κέντρο.

Ο πατέρας **Μάρκος Φώσκολος**, υπεύθυνος των αρχείων της Καθολικής Αρχιεπισκοπής και ίσως ο πολυγραφότερος ιστορικός του νησιού, στον οποίο οφείλω την επισήμανση αυτού του εντελώς άγνωστου αριστουργήματος, παρατηρώντας ότι αυτό το παρεκκλήσι είναι φτιαγμένο από ένα μάρμαρο που υποδηλώνει εισαγωγή της όλης κατασκευής (από την Ιταλία;), έχει διατυπώσει μία θεωρία: ότι καθώς δημιουργήθηκε σε μια εποχή που ακόμη η μαρμαροτεχνία της Τήνου περιόριζόταν σε αδρές κατασκευές που δεν είχαν καμία σχέση με την τελειότητα αυτού του έργου, ίσως αποτέλεσε το πρότυπο για τα τεχνικώς τέλεια έργα που οι Τηνικοί μαρμαροτεχνίτες άρχισαν να δημι-

Δεν είναι προσκυνητάρι σε εκκλησία, αλλά ένα πηγάδι, όπως λένε στην Τήνο τις στεγασμένες βρύσες (ξινάρια). Η θρησκευτική παράσταση στο πάνω μέρος είναι εκ των ων ου άνευ στο νησί της Παναγίας. Και φυσικά από μάρμαρο.

ουργούν λίγο αργότερα, γεμίζοντας την Ελλάδα με τις ενσαρκώσεις του οράματος της αναγέννησης της αρχαίας τέχνης στη γενέτειρά της.

Στην Τήνο υπήρχε κάποτε και τρίτη μονή Φραγκισκανών, στην **Παναγία Κιουρά**, τη σημερινή ενοριακή εκκλησία της **Καρδιανής**, που είναι το μοναδικό μικτό χωριό στα κατά τα άλλα ορθόδοξα Έξω Μέρη, στο βορειοδυτικό άκρο του νησιού. Κατά τη Βενετοκρατία η Κιουρά-Καρδιανή (=η Παναγία της καρδιάς) ήταν παντνιακό προσκύνημα. Συγκέντρωνε μεγάλο αριθμό προσκυνητών, καθολικών και ορθοδόξων. Μάλιστα συνυπήρχαν δύο ιερά, ένα για την κάθε κοινότητα, πράγμα που ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένο σε άλλα νησιά.

Τελικά, όταν κάποτε, κατόπιν άνωθεν εντολής, αποφασίστηκε να μοιραστούν οι ιεροί χώροι μεταξύ των δύο κοινοτήτων και να πάψουν οι «συγκατοικήσεις», η εκκλησία περιήλθε στην καθολική κοινότητα

του χωριού της Καρδιανής, που είχε οικοδομηθεί στις αρχές του 17ου αιώνα. Για αυτό, αλλά λόγω και της μεγάλης απόστασης που χώριζε την περιοχή από τα υπόλοιπα καθολικά χωριά στα Μέσα Μέρη (Πάνω και Κάτω Μέρη), το προσκύνημα έχασε τον παντνιακό του χαρακτήρα. Ακόμη και σήμερα όμως αυτή η εκκλησία αξίζει μία επίσκεψη, καθώς και ολόκληρη η Καρδιανή, ένα από τα ωραιότερα χωριά της Τήνου. Εξάλλου, την Παναγία Κιουρά θα σας την ανοίξει η κυρία Θηρεσία, χαρακτηριστική εκπρόσωπος των εντυπωσιακά φιλόξενων κατοίκων της Τήνου, που θα σας χαιρετήσει την ημέρα της αναχώρησής σας, καθώς το πλοίο σας θα περνά στα ανοιχτά της Καρδιανής, με φωτεινά σήματα από το καθρεφτάκι της. Ακόμη κάτι που θα σας θυμίσει, ενώ απομακρύνεστε από την Τήνο, ότι το «χειροποίητο νησί», αυτός ο τόσο ιδιαίτερος και ευλογημένος τόπος, είναι βαθύτατα ελληνικός.

Η πρόοψη της Παναγίας Κιουράς στην Καρδιανή αποτελεί το «προκεχωρημένο φυλάκιο» της μπαρόκ αρχιτεκτονικής προς τα Έξω Μέρη.

